

BADIIY MATNLAR TARJIMASIDA LEKSIK STILISTIK USULLAR

Muhammadjonova Muslimaxon Shuxrat qizi

University of business and science

Annotatsiya: *Maqolada badiiy matnlarni tarjima qilishda leksik-stilistik usullarning ahamiyati, ularning tarjima jarayonidagi roli va qanday qilib ularni to'g'ri tanlash muhokama qilinadi. Leksik va stilistik usullarni tanlash tarjimaning sifatiga bevosita ta'sir qiladi va matnning asl ma'nosi va ifodaviyligini saqlab qolish imkonini beradi.*

Kalit soʻzlar: *Tarjima, leksik usul, stilistika, badiiy matn, ekvivalent, kontekst, madaniy o'ziga xoslik, tarjimonda aniq so'z tanlash.*

Abstract: *The article discusses the importance of lexical-stylistic methods in the translation of artistic texts, their role in the translation process and how to choose them correctly. The choice of lexical and stylistic methods directly affects the quality of the translation and allows you to preserve the original meaning and expressiveness of the text.*

Key words: *Translation, lexical method, stylistics, artistic text, equivalent, context, cultural identity, exact word choice in the translator.*

Stilistika bu (yun. *stylos* – yozuv, xat tayoqchasi) degan ma'noni bildiradi, uslubshunoslik uslubiyat – tilshunoslikning til uslublarini tadqiq etuvchi, tilning leksik-frazeologik, fonetik, morfologik, soʻz yasalishi va sintaktik sathlarda sinxroniya va diaxroniya nuqtayi nazaridan funksional qatlamlanishining mohiyati va oʻziga xosliklarini oʻrganuvchi, adabiy tilni turli lisoniy vaziyatlarda, yozma adabiyotning xilma-xil tur va janrlarida, ijtimoiy hayotning turli sohalarida qoʻllash meʼyorlari va usullarini tavsiflovchi tarmogʻi. Stilistikada parallel sinonimik til ifodalaridagi maʼnoviy va ekspressiv nozikliklar, lisoniy birliklarning oʻzaro munosabatdosh variantlari oʻrganiladi. Bunday variantlarda ular orasidan muayyan nutqiy vaziyat uchun zarur boʻlganini tanlab olish imkoniyati mavjud boʻladi.

Tarjima sohasidagi ishlarni amalga oshirish uchun tanlangan xorijiy tillardagi til birliklarini puxta oʻrganish lingvomadaniy tahlil jarayonida katta ahamiyatga egadir. Undan tashqari madaniyatlararo farqni idrok qila olish uchun asl matn tilidagi xalq mentalitetini ham tushunish va oʻrganish talab etiladi. Tarjima normalariga muvofiq tarzda leksik, grammatik, stilistik uslublarini oʻz oʻrnida qullay olish tarjima sifatini yaxshilaydi.

Badiiy tarjima bilan shugʻullanadigan tarjimondan nafaqat xorijiy tilni puxta egallashi, balki shu til tarixini, madaniyatini, xalqaro madaniy aloqalarga oid bilimlarni, psixologiya sohasini, xalqlar va dinlar tarixini bilishi ham talab etiladi. Tildan universal vosita va etnik madaniyat sifatida foydalanish mumkin. Lekin madaniyatni tilga oid birliklarda semantika shaklida koʻrsata olish uchun yuqorida sanalgan sohalarda yuqori bilimga ega boʻlish muhimdir.

Shuning uchun xorijiy tilni puxta oʻrganishda albatta shu tilni professional oʻrganish fanlari bilan bir qatorda shu tilning metodikasini, madaniyatini, adabiyotini,

mamlakatshunosligini, og'zaki va yozma tarjima nazariyasi va amaliyoti fanlarini ham qo'shib o'rgatishga jiddiy ahamiyat berish kerak.

Natijada bo'lajak mutaxassis shu xorijiy tilni chet tilida yozilgan manbaalardan qabul qila oladigan va baholaydigan darajaga yetishi, tarixiy va madaniy merosga hurmat va e'tibor bilan yondashishi, ma'lumotlarni ijtimoiy va madaniy nuqtai nazaridan farqlay olishi, badiiy tarjimani amalga oshirishda mantiqiy ketma- ketliklardan foydalana olishni shakllantirishi, asl matndagi mohiyatni buzmasdan tarjimada to'g'ri ochib bera olishi professional darajaga ko'tariladi.

Badiiy tarjimada lingvomadaniyat aspektlarining yanada chuqurroq va to'liqroq yoritilishida nimalarga e'tibor berishimiz kerakligini keeling ko'rib chiqamiz:

1. Transformatsion metodlardan foydalanish, ya'ni murakkab va qo'shma gaplarni oddiy sodda gaplarga aylantirib, tarjima orqali uzatish metodi. Bu metodga misol qilib grammatik transformatsiya (bu jarayonda so'zma- so'z tarjima xavfli hisoblanadi), sintaktik transformatsiya (asl matnni ma'no va leksik jihatdan ma'nosi o'zgarmagan holda ekvivalent matnga o'girish), leksik transformatsiyalarni misol qilib keltirishimiz mumkin.

2. Matnni tarjimadan oldin tahlil qilish metodi. Matn tuzilishini, tarjima matnini yetqazib beruvchi auditoriyani, ma'lumot tarkibini, matn janrini, tarjima maqsadini tarjimani amalga oshirmasdan tahlil qila olish.

3. Atoqli otlar, geografik nomlar, millat nomlarining tarjimasini bilish

4. Ingliz tilidagi fe'llar nominalizatsiyasi va ularning shakllarinin tarjimasini

5. Siyosiy idiomalar tarjimasini

6. Antonimlar tarjimasidagi o'ziga xos xususiyatlar

7. Qisqartma so'zlar tarjimasini

8. Tarjimadagi siyosiy tuzatishlar tilga oid taktlardan foydalanish

Tarjimada har qanaqangi janrda o'ziga xos murakkabliklar mavjud. Masalan oddiygina yumor va hazil-mutoyibani misol qilib olaylik. Yumor- butun insoniyatga xos bo'lgan milliylikdir. Madaniy aspekt yumorning asosi hisoblanadi. Chunki yumor uchun inson yashaydigan jamiyatning ta'siri juda kattadir. Har bir millatning o'z qadriyatlarini, an'analari mavjud. Boshqa millatlardan farq qiladigan o'z fikrlash tarzi bor. Masalan o'zbek va ingliz yoki rus va ingliz tilidagi hazil- mutoyibalarni taqqoslash juda mushkuldir. Inglizlarga xos bo'lgan yumor juda o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ko'pchilik ingliz hazil- mutoyibasini hazm qila olmaydi. Shuning uchun tarjimon tarjima jrayoniga e'tibor bilan yondashuvi lozim. Tarjima qilingan matnni mutolaa qilayotgan o'quvchi ingliz madaniyatiga ilk marotaba duch kelayotgan bo'lsa ham qayerda kula olishi kerakligini to'g'ri topishi va aynan o'sha yerda mutoyibani his qila olishi tarjimon mahoratiga bog'liq.

Tarjimon mahorati esa o'z navbatida ingliz madaniyati va hayot tarzidan qay darajada boxabarligiga bog'liqdir. Hazil- mutoyiba inson hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Kattalar uchun ham, bolalar uchun ham predmetlarni o'rganib, esda oson olib qolishga yordam beradi. Xorijiy tillarni o'rganishda esa o'rganilgan materiallarni esda oson olib qolish va o'zlashtirish uchun yaxshigina vosita hamdir.

Undan tashqari odamlarning bir-biri bilan tez til topishishini va jamiyatga qisqa vaqt orasida singib ketishini ta'minlaydi. Yumor hissi bo'lmagan kishining jamiyatga qo'shilib

ketishi juda murakkabdir. Masalan ingliz xalqi ob- havoga oid vaziyatlardan hazilda ko'p foydalanishadi. Lekin bu biz uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin.

Tasavvurimizga sig'dira olmasligimiz tabiiy albatta. Lekin palov- o'zbek xalqining ajralmas kundalik taniq taomi hisoblanganidek ob-havoga oid hazil- mutoyiba ham inglizlar uchun kundalik hayotdagi kichkina bir jihatdir. Ingliz tilidagi yumorni tushunishga xalaqit beradigan ba'zi narsalardan biri bu- ingliz tilining o'zi hamdir. Ingliz tilidagi so'z o'yini asosida qurilgan hazil- mutoyibalarni tarjima qilish juda mushkul vazifa hisoblanadi. Bu holatda nafaqat ingliz tilini chuqur va nihoyatda puxta o'rganganligimiz, balki o'z ona tilimizdagi nozik qirralarni ham chuqur egallaganimiz va tarjima asnosida mohirona foydalana olishimiz kerak bo'ladi.

Nafaqat tilga oid bilimlar, balki bizning ingliz xalqi madaniyati bilan yaxshigina tanishib chiqqanligimiz ham qo'l keladi. Shu xalq mentalitetini yaxshi bilsakkina tarjimada yumorni chiroyli uzata olishimiz mumkin bo'ladi.

Badiiy matnlarni tarjima qilishda tarjimonning vazifasi muallif maqsadini tarjima qilinadigan tilda to'laligicha yetqazib berishdir. Badiiy adabiyotda ranglardan qahramon ismlarini atashda ham keng foydalaniladi. Qahramon xulqatvoriga qarab ranglardan foydalanib, ismlar beriladi.

Amerikalik yozuvchi, Joef Xellerning "Catch 22" asarida kapitan Blek (Captain Black) bor. Bu asarning rus tilidagi tarjimasida (tarjimon A. Kistyakovskiy) tarjimon ingliz tilidagi qora rangning tund, yovuz, badbashara, xunuk ma'nolaridan kelib chiqqan holda asardagi salbiy tomonlarni o'zida mujassam etgan bu personajni КапитанГнус deb ataydi. Гнус rus tilida asl matndagi ma'nolarni ortig'i bilan ochib bera oladi. Asl matndagi Black ismi tarjimada shu holicha olinganda, rusiyzabon o'quvchi uchun shunchaki personaj xarakterini ifodalovchi va hech qanaqangi ma'noga ega bo'lmagan atoqli ot hisoblangan bo'lardi.

Ingliz tilidagi bo'yoqdorlik rus tilida o'z ahamiyatini yo'qotgan bo'lardi. Vaholanki muallif bunday ismlardan aynan qo'shimcha ma'lumot berish va emotsional bo'yoqdorlikni kuchaytirish maqsadida foydalanadi. Shuning uchun ham ranglardan foydalanib tanlangan atoqli otlar tarjimasida tarjimon amalga noshirishi kerak bo'lgan jiddiy masala hisoblanadi.

Roulingning "Garri Potter va maxviy xujra" romanida qahramonlardan birining ko'ylagi tasvirlanganda kiyim rangini ifodalash uchun, "salmon- pink" so'z birikmasidan foydalangan.

Asl matn va uning tarjima variantlaridan birini ko'ramiz. She was already wearing a salmon-pink cocktail dress. На ней уже была вечернее платье цвета лосося. Rus tilida so'zma- so'z tarjima qilinganda juda qo'pol va nomutanosib ibora hosil bo'lgan bo'lardi. Chunki ikkala tilda ham aynan shunaqa rang mavjud emas. Shuning uchun rangni bildiradigan bir ibora tarjimada grammatik jihatdan boshqa bir gap bo'lagiga aylanib ketadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Кулнич М. А. Лингвокультурология юмора. Самара- 1999
- 2.БеляковаС. М. ЦветоваякартинамираБунина. Воронеж: Полиграф- 1999

3.Тимко Н.В. Лингвокультурологические аспекты перевода цветообозначений. Курск- 2012

4.Vinokur G. O., Izbrannie raboto‘ po russkomu yaziku, M., 1959;

5.Vinogradov V. V., Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi. Poetika, M., 1963;

6.Yefimov A. I., Stilistika russkogo yazika, M., 1969; O‘zbek tili stilistikasi, T., 1983.